

Huigbrouwerstraat 24 Goed gebakken, eeuwenlang bewaard

Het was al te lezen in de krant en te horen op RTV Noord-Holland: Het mooie pandje met klokgevel aan de Huigbrouwerstraat 24 is veel ouder dan gedacht. Sinds de zomer van 2011 is hier het bedrijf Cupcake & Co gevestigd. De enthousiaste eigenaren Jennifer en Peter Berkhof en hun team zijn trots op hun onderkomen en waren benieuwd naar de ouderdom van het pand. Omdat ze ook graag willen meedoen aan Open Monumentendag, was het tijd voor nader onderzoek. Want welk verhaal heeft dit pand te vertellen?

De opvallende hoge klokgevel, bekroond door een driehoekig zogeheten fronton, stamt uit de eerste helft van de achttiende eeuw. Maar aan de binnenzijde wordt al snel duidelijk dat het pand een veel oudere oorsprong heeft. Voor de meeste panden in de binnenstad geldt dat de gevel jonger is dan het huis dat er achter staat. De balklaag die in de winkel te zien is, is te dateren in de zestiende eeuw. Dit op basis van het enige overgebleven sleutelstuk (een langwerpige plat stuk hout ter ondersteuning onder de kop van een balk). Zo snoep je al snel anderhalf eeuw van de datering af. Maar voor een echt betrouwbare datering is dendrochronologisch onderzoek noodzakelijk. Dit betekent dat je houten voorwerpen kunt dateren door de jaarringen te meten en ze te vergelijken met groeistatistieken van andere bomen. Hier voor wordt met een holle boor een stukje hout uit de balk gehaald (hetzelfde principe als bij een appelboor). Als je geluk hebt, is zelfs het moment van kap en de herkomst

van de boom te traceren. Voor dit uitgebreide en specialistische onderzoek hebben we de hulp ingeroepen van Odwin Ralling van Ralling Bouwhistorie en Restauratie uit Schagen.

■ HISTORISCHE KAARTEN

Voor een indruk van het oorspronkelijke bouwvolume op het perceel staat ons een aantal historische stadskaarten van Alkmaar ter beschikking. Met name de vogelvluchtkaarten van Johannes Blaeu uit 1649 en die van Cornelis Drebbel uit 1597 geven een goede indruk. Op de kaart

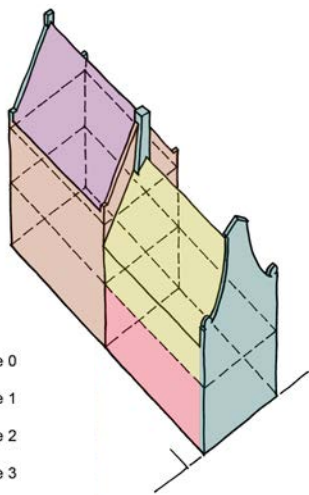
van Jacob van Deventer uit omstreeks 1560 is het bouwblok al gesloten weergegeven. Uit het onderzoek blijkt dat het perceel dan al bijna een eeuw bebouwd is. Beide kaarten tonen grote overeenkomsten in bouwvolume. Hoewel ze met voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd, lijkt het aanemelijk dat het pand één bouwlaag heeft met een kap op borstwering, aan beide zijden afgesloten met topgevels. Het is onzeker of de voorzijde een trapgevel heeft gehad. Wellicht is de voorgevel, net als de achtergevel, gemetseld geweest met een tuit (een schuine gevel, een sterk versoberde vorm van de trapgevel). Het pand toont zich als één volume, er is geen onderscheid te zien tussen voor- en achterhuis. Dit doet vermoeden dat het tot een zelfde fase behoort, maar het onderzoek heeft anders uitgewezen.

lees verder op pagina 2

Brokstukken Schermerpoort opgevist uit Noord-Hollands Kanaal

Oude brokstukken die drie jaar geleden werden gevonden in het kanaal langs de oever van de Bierkade, blijken deels toe te behoren aan de Schermerpoort. Een oude Alkmaarse stadspoort, gebouwd in 1661 en afgebroken in 1854. Dat hebben de Alkmaarse archeologen de afgelopen maanden ontdekt tijdens hun onderzoek in de Vegrohallen, waar het puin tijdelijk was gestald. En dankzij dieper graven ontdekten zij er ook waarom de stukken destijds in het water zijn beland.

Lees verder op pagina 10

■ BOUWMASSA

De huidige bouwmassa heeft zich ontwikkeld in meerdere fasen. Het pand is typologisch gezien een diephuis; een gebruikelijke vorm in de Alkmaarse binnenstad, met de nok van de kap haaks op de straat. Waarschijnlijk is rond 1472 het éénlaags diephuis gebouwd met houtskelet (fase 0, zie tekening). Vervolgens is het huis rond 1567 op het erf uitgebreid met een éénlaags achterhuis, mogelijk met houtskelet en stenen muren. Het voorhuis zal inmiddels ook zijn 'versteend' (fase 1). Rond 1630 zal het achterhuis vernieuwd zijn om vervolgens tweelaags opgetrokken te worden in het derde kwart van de 17e eeuw. De 16e eeuwse kapconstructie wordt hergebruikt (fase 2). Vervolgens worden in de eerste helft van de 18e eeuw enkele aanpassingen gedaan (fase 3). De voorgevel wordt vernieuwd tot klokgevel en de plintzone van de noordelijke zijgevel vervangen. De schoorsteen tegen de brandmuur wordt vernieuwd en de tuit van de achtergevel opnieuw opgetrokken. Vanaf de 19e eeuw vinden meerdere aanpassingen plaats, vooral in het interieur, waarvan eerdere te niet zijn gedaan door latere (fase 4). Daarnaast vindt in 1974 een grootschalige restauratie plaats, waarbij de authenticiteit van het casco goddeels behouden blijft.

■ EIKENHOUTEN VLOER

Het eikenhout van de verdiepingsvloer van het voorhuis is dendrochronologisch gedateerd. Er is een monster genomen van de eerste balk nabij de voorgevel, waar ook het korbeel (de schuinstaande balk, die het spant met de spantbalk verbindt) en het sleutelstuk aanwezig zijn. Een tweede monster is genomen van een korte balk bij de trapaveling (de balkondersteuning). Beide onderdelen zijn nagenoeg even oud en dateren uit respectievelijk 1472 (± 6) en 1471 (± 6 jaren). Daarmee behoort deze vloer tot de vroegste bouwfasen van het object.

De datering werpt ook nieuw licht op de ontwikkeling van de huidige Huigbrouwerstraat. De eerste vermelding 'Huge die brouwer steech', die in de archieven gevonden is, stamt uit 1492. In dat jaar wordt er haardstedegeld (belasting) geïnd bij dertien panden. In 1486 worden negen roeden (oude lengtemaat, circa 3,5 meter) moerassig land verkocht 'van dye Myent tot an die Leed lijnrecht', waarbij aan de westzijde een steeg van 14 voet moest blijven liggen. De datering van de oudste fase van het pand op 1472 (± 6 jaar) zou betekenen dat deze akte niet

Foto van voor de restauratie in 1973. In de etalage is nog een taartje van bakker de Groot te zien. (Foto: Regionaal Archief Alkmaar)

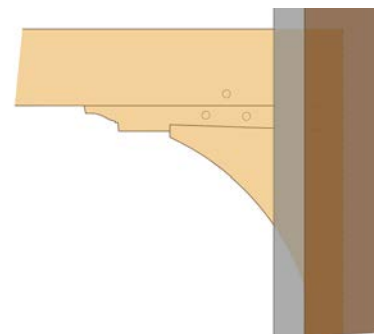
de oorsprong van de straat beschrijft, maar bewijst dat er al een steeg was omdat er bebouwing aan de westzijde stond. De akte

Cornelis Drebbel, 1597

wijst dan op een verbreding van de steeg die 'Huig' zou hebben aangelegd voor zijn brouwerij. Zijn naam wordt voor het eerst in de archieven aangetroffen in 1462.

Uit het historisch kadaster (www.archiefalkmaar.nl) halen we de informatie dat er aan het begin van de achttiende eeuw een broodbakker in het pand gevestigd is. Dit lijkt onafgebroken het geval te zijn geweest, tot aan de restauratie van het pand in 1974. Op een bouwtekening uit 1923 te zien dat er op dat moment een nieuwe oven wordt gemaakt. Een leuke coincidentie dat er nu weer in het pand wordt gebakken!

De detaillering van het enige overgebleven sleutelstuk verwijst naar het eind zestiende eeuw. (Zie de interieurfoto op pagina 1). Tekening: Odwin Ralling

Pand misschien nog ouder...

Op basis van archeologische vondsten behoort zelfs een nog vroegere datering van de Huigbrouwerstraat tot de mogelijkheden. Het gaat dan om bebouwing waarvan bovengronds geen resten meer aanwezig zijn. Dit is af te leiden uit opgravingen die in 2007 iets verderop zijn gedaan, in het winkelend pand van Zara (voorheen modehuis Meyer) aan de Kraanbuurt 1 en Langestraat 3-7. Hierbij werd ontdekt dat het huizenblok tussen de Boterstraat en de Kraanbuurt in

de eerste helft van de veertiende eeuw zal zijn aangelegd. Het is tot nu toe niet duidelijk of dit geldt voor het hele bouwblok, dus tot aan de Laat. De Huigbrouwerstraat zou ook een halve eeuw daarna (of nog iets later) aangelegd kunnen zijn. Bij verschillende opgravingen zijn immers aan weerszijden van de Laat ten oosten van de Huigbrouwerstraat huizenresten gevonden waarvan de oudste stammen uit de late veertiende of vroege vijftiende eeuw.

Arjan en Petra verbouwden hun monument aan de Metiusgracht: "Met toastjes en een wijntje op de steiger"

Je woont al een aantal jaar in een monument waar eigenlijk wel het een en ander aan gebeuren moet. En je werkgever vraagt je om die enorme berg vakantiedagen nu eindelijk eens op te nemen. Wat doe je dan? Arjan Buist wist het wel. Hij nam in de zomer van 2010 zes weken vrij om een mooie start te maken met de renovatie van zijn huis aan de Metiusgracht in Alkmaar. Partner Petra Koster hielp waar ze kon. Nu, drie kwart jaar later, is het alleen nog een beetje behelpen in de keuken. Maar ook die wordt binnenkort aangepakt.

Tijdens hun studies (Technische natuurkunde voor Arjan en Geneeskunde voor Petra) woonden en werkten ze op verschillende plaatsen in Nederland. Maar toen Petra na afronding van haar specialisatie plastische chirurgie een baan in Alkmaar vond, leek dit een mooie plaats om zich wat langer te vestigen. Ook niet te ver van Sloterdijk waar Arjan zijn werkkring had gevonden. Op weg van haar werk in het MCA naar de trein, zag ze op een dag het mooie monumentale pand aan de Metiusgracht 11 te koop staan en daar zijn ze beiden voor gevallen.

■ SERRE

"We wisten van het begin af aan dat er veel werk aan zat," vertelt Arjan. "De vorige eigenaar had het pand gekocht van een vrouw die er dertig jaar gewoond had. Het huis was nog niet aangesloten op de riolering, er was nog gasverlichting, enzovoort. Hij is begonnen met opknappen, maar toen wij het kochten, moest er toch nog heel veel aan gebeuren."

Petra: "En we wilden graag een serre. Die scheen er ooit geweest te zijn, dus we hebben het pand gekocht onder de voorwaarde dat we weer een serre konden bouwen." De vergunning voor de serre was ook al snel binnen, maar het duurde nog even voordat er iets van kwam. Petra had een andere werkplek gevonden en even was er sprake van verhuizen. Maar uiteindelijk zijn Arjan en Petra zo op het huis en de omgeving gesteld geraakt, dat ze definitief besloten te blijven en het huis onderhanden te nemen.

■ OVERUREN

Arjan: "Toen mijn baas me vroeg om zes weken aan vakantiedagen op te nemen, zag ik mijn kans schoon. Ik zou zoveel mogelijk zelf doen en voor de grote klussen zouden we aannemers inschakelen. De vergunning voor de serre moest opnieuw worden aangevraagd en we wilden het pannendak laten vernieuwen. Dat moest vóórdat die serre kwam, omdat we werken aan het dak wel erg link vonden met in de achtertuin dat glazen dak."

Petra: "En toen ging alles snel. We hebben een offerte aangevraagd bij dakdekkersbedrijf Rozing voor het dak en bij bouwbedrijf Kuyper voor de serre."

Arjan: "Gelukkig kenden we een bouwkundig ingenieur die ons adviseerde. Die heeft ook onderhandeld over die offertes. Ik raad trouwens iedereen die zo'n verbouwing overweegt aan zo'n adviseur in te schakelen. Want het geld dat je zo iemand betaalt, verdien je dubbel en dwars terug."

Verder in dit nummer

Informatiepanelen historische trams	pag 4
Alkmaarse panden als studieobject	pag 5
Monumentale bouwmaterialen	pag 7
Raad voor kindbescherming	pag 8
In memoriam Carla Rogge	pag 9
Brokstukken Schermerpoort, vervolg	pag 10
Doelenstraat uit de doeken	pag 11
Bijzondere bodemvondsten	pag 12

Er kwamen containers voor de deur, en zelfs een kraan, omdat het bouwafval niet achterom kon worden afgevoerd. Arjan: "We waren zo blij dat we dat hadden uitbesteed. Van alle vorige verbouwingen was er rommel gestort in ons tuintje en daar waren tegels overheen gelegd. Dat moest er nu dus allemaal uit. Er is een paar duizend kilo puin

over het dak naar de voorkant gegaan."

Petra: "Er was een periode dat we elke dag een hele club werkluï over de vloer hadden. Dat was trouwens best gezellig."

■ STEIGER

De dakdekkers hadden een steiger voor het huis geplaatst en dat bracht Arjan op het idee die steiger van het bedrijf te lenen voor zijn eigen klus aan de voorgevel: "Voor dertig euro per week mocht die steiger blijven staan, dat vond ik zo geweldig!"

Petra: "We hebben heel wat uurtjes op die

steiger doorgebracht. Het was natuurlijk zomer, en ik ben talloze keren naar boven gegaan met toastjes en een glaasje wijn. Zaten we daar in het zonnetje te genieten! Als je dan nagaat, dat Arjan hoogtevrees had, voordat ie eraan begon!”

Wat heb je allemaal zelf gedaan?

Arjan: “Ik heb al het hout aan de voorkant kaal gehaald. Als je eens wist hoeveel lagen verf erop zaten! Maar ik kwam ontzettend veel slechte stukken tegen die ik allemaal moest vervangen. Ik was in die periode ook veel bij de glashandel te vinden, want er zijn verschillende ruitjes uit gegaan. Gelukkig had ik steeds mooi weer. Hoewel het ook wel eens te warm was om te schilderen. Zeker voor die donkere verf.”

Petra: “Om goede raad zaten we trouwens niet verlegen. Er kwamen genoeg geïnteresseerden voorbij die een praatje kwamen maken. Heel veel mensen die vroeger schilder of timmerman waren geweest. We hebben erg veel mensen leren kennen in die tijd!”

Hebben jullie gebruikgemaakt van de subsidiemogelijkheid?

Arjan: “Nee, bewust niet. We begrepen dat dat budget beperkt is en wij waren eigenlijk wel bereid zelf te investeren.”

Arjan en Petra zijn trots op de Jugendstilelementen die nog in hun huis te vinden zijn. Petra: “In veel van deze huizen zijn de ‘en suite’ deuren weggehaald, maar wij hebben ze gelukkig nog.”

Arjan: “De vorige eigenaar had het glas-inlood al vervangen, dus dat was meegenomen.”

Blij met het resultaat?

Arjan: “Ja, enorm! Nu alleen nog een nieuwe keuken. Ons aanrecht is nu een oude houten tafel...”

Interview en tekst: Judith Flapper
Foto's (steiger en interieur): Petra Koster

Informatiepanelen vertellen beeldend over historische trams

Ruim een halve eeuw geleden reed de laatste stoomtram van Alkmaar naar Bergen aan Zee. Sinds kort kun je meer lezen over de geschiedenis van de tram in Alkmaar op vijf informatiepanelen, verdeeld over de stad.

In de eerste helft van de vorige eeuw reden de trams vanuit Alkmaar naar de vier windstreken: Haarlem, Egmond, Purmerend en natuurlijk de beroemde Bello naar Bergen. Een vijfde tram reed tussen het station en de Platte Stenenbrug in de binnenstad.

Verdeeld over Alkmaar staan er nu vijf kleurrijke informatiepanelen over de historische tram, rijk gevuld met oude sfeerfoto's en een routekaart. De panelen zijn ontworpen door beeldend kunstenaar Kees van Mook. De informatie en de meeste foto's zijn afkomstig van Modelspoorclub Alkmaar en het Regionaal Archief. De panelen vertellen over de begintijd waarin de tram werd voortgetrokken door een luidruchtige stoomtram. En over de periode van de paardentram. Uit de informatie blijkt dat in 1897 de allereerste tram Alkmaar binnenreed. De allerlaatste tramrit was in 1955, met de beroemde stoomlocomotief Bello, naar Bergen aan Zee. De tram werd verdreven door de komst van de auto, het vrachtvervoer over de weg en het goedkoper geworden treinkaartje.

De wethouders onthullen samen het paneel. Mirjam Hamberg hanteert het doek en Anjo van de Ven laat een stoomfluit horen.

■ KINDERGEJUICH

In januari zijn twee van de informatiepanelen feestelijk onthuld. De groepen 6 van basisscholen de Kennemerpoort aan de Hofdijkstraat en de Zeswielen op het Schermereiland hebben hierbij geholpen. Elke klas maakte een prachtig onthullingsdoek. De wethouders Van de Ven (Monumenten- en Cultuur) en Hamberg (Onderwijs) assisteerden bij het officiële gedeelte. Wethouder Van de Ven onthulde eerst een paneel langs de Nieuwlandersingel, over de tram naar Haarlem. Vervolgens tufte ze met een treintje gevuld met de leerlingen van de Kennemerpoort naar de Zeswielen. Daar werden de kinderen getest op hun kennis, die ze hadden opgedaan uit een speciale lesbrieftje over de Alkmaarse stoomtram. Zo wisten zij dat er geen toilet aan boord was

en dat er ook dieren werden vervoerd met de tram.

Verder konden zij op internet een echt stoomgeluid horen en de laatste rit van Bello bekijken. Na het vragenvuur werd het paneel over de tram naar Purmerend onder luid kindergejuich en authentiek stoomgefluit onthuld. Daarna reden de leerlingen van de Zeswielen nog een rondje met de trein door de wijk.

De locaties van de panelen en een afbeelding van elk paneel is te vinden op www.alkmaar.nl onder de knop monumenten en archeologie.

De lesbrieftje over de geschiedenis van de Alkmaarse tram voor groep 6 van de basisschool, is binnenkort voor alle basisscholen beschikbaar.

Moriaanshoofd, Wildemanshof en Huis van Achten als studieobject

In september 2011 stortten drie heren uit de omgeving van Alkmaar zich op drie Alkmaarse monumenten. Dit in het kader van hun post-HBO-studie 'Bouwhistorie, restauratie en monumentenzorg' in Utrecht. Ron Peeters, Rob de Vries en Steven Kalverdijk, respectievelijk interieurbouwer, architect en bouwkundig adviseur, bleven voor hun eerste studieopdracht dicht bij huis. Zij onderwierpen het Moriaanshoofd, het Wildemanshofje en het Huis van Achten in Alkmaar aan een bouwkundig onderzoek.

■ Moriaanshoofd

Rob de Vries (architect)

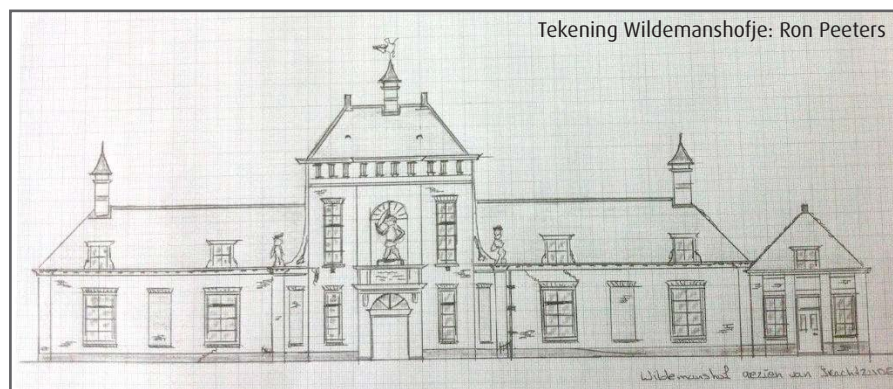
Historische bouwkunst is altijd een belangrijke inspiratiebron geweest voor nieuwbouw in oude steden. Ik hou er daarbij eigenlijk hetzelfde ethos op na als de architecten uit de zestiende of zeventiende eeuw, namelijk: architectuur moet zich ontwikkelen. Zeker is wel dat de ontwikkeling van een stad of straat door nieuw inzicht in één enkel pand een flinke draai kan maken. Mooi voorbeeld is het Moriaanshoofd, waarvan ik voor de studie de gevel moest analyseren, en de Van Foreest kamer.

Het Moriaanshoofd is zeker voor Alkmaar een heel bijzonder pand. De erker, in combinatie met overvloedig houtsnijwerk en zandsteen elementen maakt dat het pand veel aandacht trekt. Het Moriaanshoofd werd

Tekening Moriaanshoofd: Rob de Vries

destijds omgeven door veel, vaak hogere bijzondere panden. Op dit moment is van de oorspronkelijke allure van dit deel van de stad alleen nog het gotische stadhuis, het koor van de Grote Kerk en de zandsteen-gevel van Langestraat 114 indrukwekkend. Ondanks dat het Moriaanshoofd vaak is vastgelegd als gravure, in schetsen, op schildersdoeken en als foto heeft het nog lang niet alle informatie prijsgegeven. Zo is het interessant dat enige twijfel is ontstaan over de beeldengroep. Er bestaat een kleine kans dat de huidige voorstelling wellicht niet de eerste is. De gekleurde houten beeldengroep is een voorstelling van de goede rechter. Je ziet een scherpsziende adelaar, de rechter zelf. Deze wordt bijgestaan door twee dames. Die aan zijn rechterkant verbeeldt dapperheid (zie de helm die ze draagt) en eerlijkheid (zie het schild waarop de goede leeuw het kwade zwijn overwint). De dame

aan zijn linkerzijde verbeeldt overwinning (zie de lauwerkrans op het hoofd en de helm in de linkerhand) en eendracht (zie de granaatappel in de hand). In het midden van de groep zie je een topless jongedame met in haar hand een stralende zon, de naakte waarheid, onthuld door Vader Tijd die naast haar staat.

■ RESTAURATIE

In 2004 is de beeldengroep grondig gerestaureerd. Meubelmaker Pieter Koornheeft toen schade door de boktor hersteld. In 2007 heeft Fijnschilder Leonieke Polman uit Amsterdam de groep in een polychrome kleurstelling afgeschilderd.

De toegepaste kleurstelling is niet gebaseerd op kleuronderzoek, aangezien er geen oorspronkelijk materiaal meer aanwezig was. Een groot deel van de houten draagconstructie van de erker is vervangen en Koorn heeft veel ornamenten opnieuw gesneden. Ook de kennis over de kern van het Moriaanshoofd, dat lijkt te bestaan uit twee

oudere panden, kan verder worden uitgediept.

De interessante reeks bewoners van dit stadsdeel kan daarmee misschien nog flink worden aangevuld. Vervolgonderzoek zal zeker nog veel aan het licht brengen over de geschiedenis van deze locatie en het Moriaanshoofd zelf.

■ Wildemanshofje

Ron Peeters (interieurbouwer)

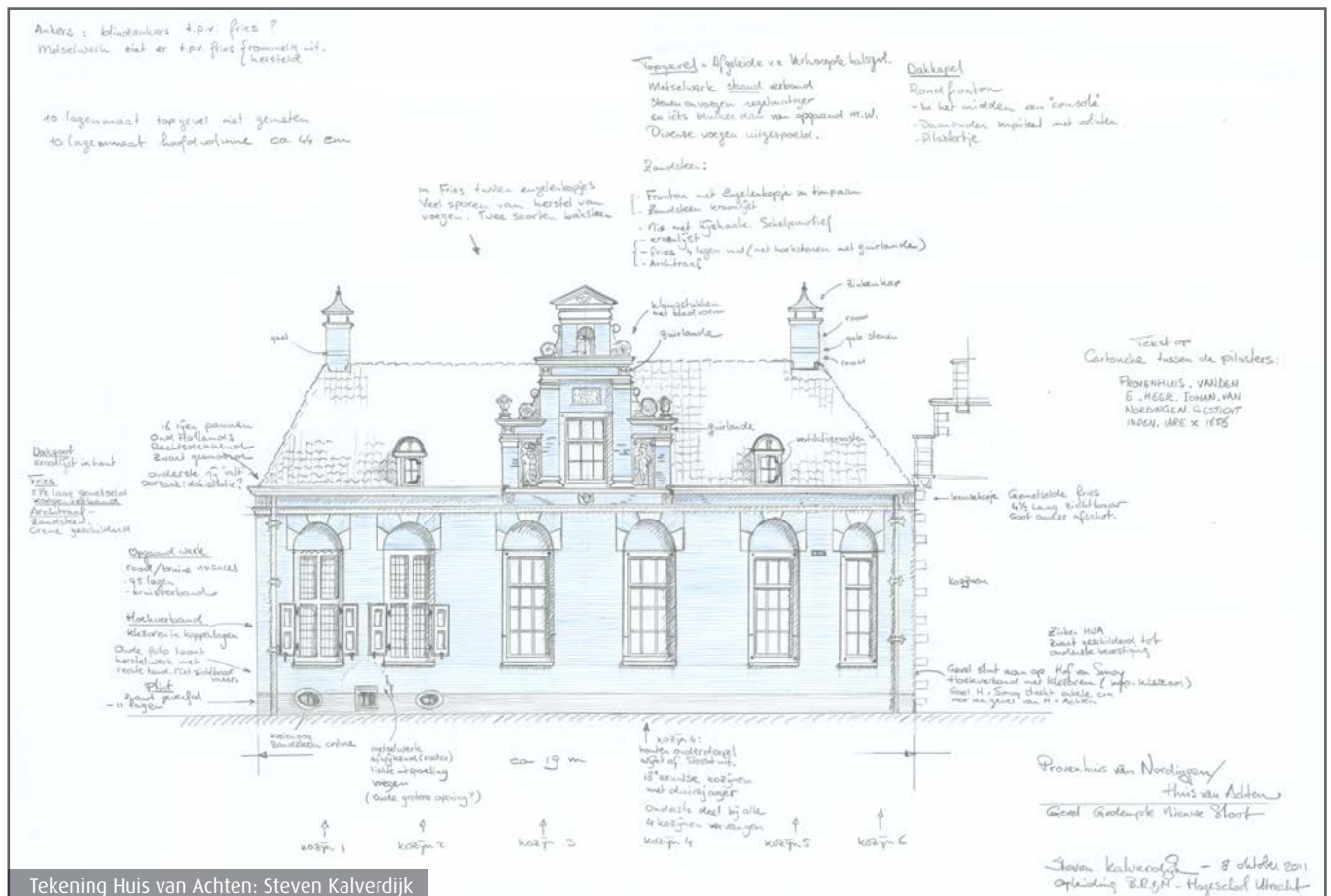
Ik ben de studie bouwhistorie, restauratie en monumentenzorg gestart om me meer te verdiepen in hoe er in het verleden ge-

bouwd werd. Dit kan ik dan weer vertalen naar de huidige situatie als ik in een gebouw aan de slag ga waar ik zo veel mogelijk sfeer wil behouden met de functionaliteit van nu. Regelmatig wordt ons gevraagd oplossingen te bedenken en zaken weer in ere te herstellen.

In de studie hoop ik via medestudenten en de studie zelf zoveel mogelijk kennis te vergaren zodat ik op een goed niveau verder kan restaureren en herontwikkelen. Doel is er uiteindelijk voor te zorgen dat wat er nog bestaat goed behouden blijft of een nieuwe bestemming krijgt voor de latere generaties.

■ VERBOUWINGEN

De Wildemanshof in Alkmaar, waar ik de gevels en een kamer mocht analyseren, is hier een voorbeeld van. Het hofje is ooit opgezet om oudere dames een rustige oude dag te geven in – voor die tijd – moderne woningen. Je ziet dat er in de loop van het bestaan van dit hofje veel verbouwingen zijn geweest om steeds te voldoen aan de

Tekening Huis van Achten: Steven Kalverdijk

eisen van de nieuwe tijd. Zo is een brand-scheiding aangebracht tussen de woningen, zijn de bovenverdiepingen erbij betrokken, zijn er douches aangelegd, enzovoort. Gelukkig is er aan de voorgevel niet veel veranderd. Behalve het feit dat boven de entree waar de regentenkamer zich bevindt zich voorheen een plat dak met loden dakbedekking bevond. Omdat dit echter teveel problemen gaf, is gekozen is voor een kap met pannen. Ik hoop dat mensen zich op deze manier blijven inzetten voor het behoud van de oude panden, voor de sfeer van de stad en om iets door te geven aan het nageslacht.

■ Huis van Achten

Steven Kalverdijk (bouwkundig adviseur)

De laatste jaren merk je in de reguliere Nederlandse bouw dat de grote bouwopgaven, zoals de Vinex-wijken, vol raken of verdwijnen. Hierdoor richt de reguliere bouwwereld zich steeds vaker op (kleinere) inbreidlocaties en herbestemming van bestaande bouwwerken. Echter, door gebrek aan bouwhistorische kennis duurt de planvorming soms eindeloos, doordat vooraf niet duidelijk is bepaald wat de waardevolle elementen zijn. Een bouwhistorisch onderzoek in een vroeg stadium schept ruimte en biedt inspiratie voor het maken van plannen met behoud van de (bouw-)historische waarde van een locatie.

Voor mijn studieopdracht beschreef ik de zijgevel en de regentenkamer in het provenhuis (liefdadigheidshuis) van Nordingen, ofwel het 'Huis van Achten'. Dit pand, gelegen aan de Lombardsteeg 23-35, lijkt te behoren tot het welbekende Hof van Sonoy maar heeft een geheel eigen geschiedenis. Het trof me dat veel geboren Alkmaarders het Huis van Achten niet kennen. Het naastgelegen Hof van Sonoy was een soort stadspaleisje terwijl het Huis van Achten gebouwd is als provenhuis. De bewoners van dit provenhuis leefden oorspronkelijk van proven (giften) en werden verzorgd door een inwonende 'binnenmoeder'.

■ TWEE BOUWSTIJLEN

Over het gebouw zelf leeft de perceptie dat het na 1656 in één keer gebouwd werd, al dan niet op een reeds bestaande fundering. Dat is de beste conclusie tot het tegendeel bewezen is, aangezien (archieff)onderzoek in het verleden geen andere conclusies rechtvaardigde.

Toch zijn er details die niet te verklaren zijn en die ruimte bieden voor speculatie. In de pronkgevel aan de Gedempte Nieuwe Sloot zijn bijvoorbeeld twee bouwstijlen zichtbaar. De rijkversierde topgevel is classicistisch, terwijl de begane grond qua stijl tot het maniërisme (late renaissance) gerekend kan worden. Is de topgevel dan toch later gebouwd? Misschien dat daar nog eens een onderzoek aan gewijd kan worden.

Daarnaast, het valt bijna niet op, is de pronkgevel niet symmetrisch (het rechter raam is smaller) terwijl in de zeventiende eeuw bij voorkeur symmetrisch werd gebouwd. Dat ondersteunt het vermoeden dat een bestaande fundering benut is voor de bouw van het Provenhuis. Maar wat is dan die bestaande fundering geweest? Was dat het huis van Johan van Nordingen of kan de fundering zelfs teruggevoerd worden op het klooster dat hier ooit stond? Dat is een vraag die misschien nooit beantwoord kan worden zonder het provenhuis te slopen. Zullen we dat mysterie dan maar in stand houden?

Na de eerste tentamens in januari van dit jaar, nemen de studenten op dit moment panden met schade onder de loep. Dat de heren voor deze opdracht panden buiten Alkmaar moesten zoeken, geeft aan dat Alkmaar het monumentenbeleid goed op de rit heeft. Het komende studiejaar zullen meer opdrachten volgen. Wie suggesties heeft voor een object voor een volgende opdracht, kan zich melden bij de bouwhistorici in opleiding

■ MEER INFORMATIE:

Ir. Rob de Vries,
rob-devries@live.nl
Ron Peeters,
ronpeeters@remise-interieurbouw.nl
Ing. Steven Kalverdijk,
kalverdijk@gmail.com

Monumentale bouwmaterialen

Kroonlijst Luttik Oudorp 1 in volle glorie hersteld

De kroonlijst van het hoekpand Luttik Oudorp 1 is weer in volle glorie hersteld. De mooie sierlijsten waren sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw verdwenen. De nieuwe enthousiaste eigenaars van het pand besloten de monumentale details van het pand in ere te herstellen.

Ansichtkaart uit circa 1900

Op oude foto's uit het archief is te zien hoe het pand er vroeger uitzag. De familie Bakker nam contact op met Monumentenzorg voor advies. Er is toen een schets gemaakt

OPEN
MONUMENTENDAG:

Groen van Toen

zaterdag 8 september

Dit jaar staat Open Monumentendag in het thema Groen van Toen.

Er zijn weer vele monumenten te bezichtigen in de oude binnenstad, in Oudorp en Koedijk.

Speciaal voor dit thema biedt het groene hart van Alkmaar leerzame en speelse activiteiten voor jong en oud, onder meer in De Hout.

Het programma leest u via www.alkmaar.nl/openmonumentendag.

voor zowel de kroonlijst als voor de twee dakkapellen die het pand rijk is.

Dat gootlijsten van oude panden verdwijnen, is overigens geen unieke situatie. De oorzaak is vaak niet zo zeer dat het hout rot is, maar dat in de loop der jaren de spijkers doorroesten. Hierdoor komen de gootlijsten los van de muur en in het ergste geval vallen ze op straat.

Het is te danken aan de familie Bakker, de nieuwe eigenaars van het pand, dat het beeld van Luttik Oudorp 1 weer compleet geworden is. Met subsidie is de gootlijst weer een plaatje geworden.

Henk Krabbendam, vakgroep monumenten

Monumentenloods Advies nodig of op zoek naar oude bouwmaterialen?

De gemeente heeft als extra service voor gebouwen van voor 1940 een Monumentenloods met historisch en monumentaal bouw materiaal, afkomstig uit Alkmaar en te koop voor een redelijke prijs.

De monumentenloods is gevestigd aan de Torenburg 3 en is op afspraak te bezoeken. Daarnaast zijn de medewerkers van Monumentenzorg altijd bereikbaar voor deskundig advies. Telefoon: 072-5488814

Kennemerstraatweg 21 ingepakt

'Raad voor de kinderbescherming' weer monument om te zoenen

'De Raad voor de Kinderbescherming' aan de Kennemerstraatweg 21 is een voor veel Alkmaarders bekend pand. Een statig herenhuis met een neorenaissance-uitstraling maar met een zeventiende-eeuwse kern. Sinds eind vorig jaar is dit gemeentelijke monument ingepakt in doeken waarachter hard wordt gewerkt. Hoewel het pand steeds aangepast is aan de moderne eisen, is het zijn grandeur nooit helemaal verloren. In april zal het weer in volle glorie verrijzen als één van de pronkjuwelen in het Alkmaarse monumentenbestand.

8

Het pand Kennemerstraatweg 21 is sinds 2000 een gemeentelijk monument. Dit vanwege de rijzige negentiende- á twintigste eeuwse voorgevel met daarachter een veel oudere kern.

De eigenaar van het pand, de Rijksgebouwendienst, pakt het onderhoud grondig aan. Architectenbureau Veldman/Rietbroek/Smid maakte het plan en aannemingsbedrijf Holleman uit Santpoort zorgt voor de uitvoering. De grondige aanpak was nodig, want er is veel te doen.

Het rotte grenenhout van de gootlijsten, de gootklossen en bodem, kozijnen en dakkapellen worden vervangen door materiaal in dezelfde houtsoort. Ook krijgt het dak weer zijn geprofileerde lijst terug (dat is nu een platte plank). De kozijnstijlen van de ramen op de begane grond in de voorgevel worden weer als namaakkozijnen hersteld.

Verder wordt het glas-in-lood van het trapenhuis hersteld. Het wordt opnieuw in de stopverf gezet terwijl de bintroeden weer met loodveters worden vastgezet. De natuursteenblokken bij het voordeurkozijn worden weer gelijmd, gesteld en verankerd. En het balkon krijgt weer een nieuw hekwerk en een zinken afdekvloer.

Het loszittende pleisterwerk dat door vocht is aangetast, wordt afgebikt en hersteld. Zinken goten worden vervangen, dakkapellen, loodwerk en kroonlijsten worden hersteld en het pand wordt geheel opnieuw geschilderd. Ook binnen wordt het aange-taste pleisterwerk vervangen.

Tijdens deze laatste werkzaamheden, kwamen de gebreken snel in zicht. Scheurvorming door onder meer de aanbouw in 1910 werd bijvoorbeeld zichtbaar in de zuidelijke zijgevel.

■ VOCHT ALS BOOSDOENER

De stuclagen aan de buitenzijde hebben te lijden gehad van vochtproblemen. Dampdichte stuc-en verafsluitingen belemmerden het vochttransport van binnen naar buiten, waardoor de verf ging afbladderen. Een te groot cementgehalte van de mortel op zachte gevelstenen, trillingen van het verkeer, roestende muurankers en ongelijke zettingen van het gebouw door de verbouwingen, veroorzaakten met elkaar scheurvorming. Het binnenpleisterwerk in de hal op de begane grond, waar grote vochtproblemen zichtbaar waren, is veroorzaakt door lekkages vanaf het balkon of van hemelwaterafvoeren. Ook de betonnen afsluiting van de begane grondvloer kan voor optrekkend

vocht zorgen als er geen kruipruimte is. Bij vochtproblemen worden meestal zouten aangevoerd, die vervolgens aan het oppervlak en in het pleisterwerk kristalliseren. Hierdoor verpoedert het pleisterwerk en valt het naar beneden. Ook krijg je vaak zwarte schimmelplekken.

■ ANKERS ONTROESTEN

Besloten is om – volgens de restauratievoorwaarden – alleen de slechte gedeelten van het stucwerk te vervangen door een dampopen stucmortel. Dit gebeurt nadat eerst de loszittende stenen, waar hier en daar een tegeltje of dakpan tussen zit, weer vastgemetseld zijn. De ankers worden ontroest en tegen roest behandeld. De verstikkende verflaag wordt verwijderd. De scheuren worden gestabiliseerd door om de vier lagen ankerstaven in de voegen te frezen. Ook boven de ramen van de voorgevel zijn deze verstevigingsstaven toegepast. Bij het binnen/pleisterwerk wordt de muur nabij de vloer geïnjecteerd tegen optrekkend vocht en opnieuw met een dampdoorlatende mortel gepleisterd.

Foto uit 1901

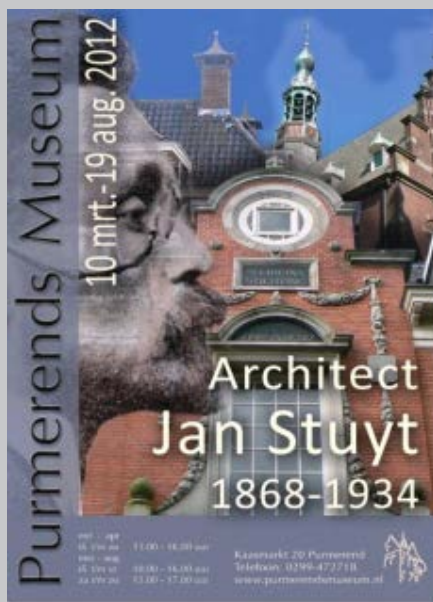
Kortom, er wordt dus hard gewerkt achter de steigerdoeken aan de Kennemerstraatweg 21. We kunnen haast niet wachten tot dit pand weer in volle glorie zal verrijzen en weer een kroonjuweel zal zijn in het monumentenbestand van Alkmaar. Een pronkstuk aan de Kennemerstraatweg!

Bram Berkenpas
Vakgroep Monumenten

Expositie architect Stuyt

zijn leven en zijn werk

Architectuurliefhebbers kunnen hun hart ophalen in het Purmerends Museum. Hier is een expositie ingericht over Jan Stuyt (1868-1934). Verspreid over Nederland staan zijn raadhuisen, scholen, ziekenhuizen, villa's, kloosters en maar liefst 54 katholieke kerken. Het museum toont met foto's een oeuvre-overzicht van zijn ruim tweehonderd gebouwen. Stuyt werkte vanuit Amsterdam veel in onze regio (Heiloo, Egmond, Castricum) en ook in Alkmaar heeft hij zijn handtekening achtergelaten. Zo tekende hij de aanleg van het Bloemstratenkwartier en ontwierp hij het Sint Elisabethziekenhuis en diverse villa's in het Emmakwartier, aan de Oudegracht en de Kennemersingel. Ook de verbouwing van het stadhuis komt van zijn tekentafel. De tentoonstelling is t/m 19 augustus in het Purmerends Museum, Kaasmarkt 20. www.purmerendsmuseum.nl

In memoriam Carla Rogge

Op 26 maart is onze oud-medewerkster Carla Rogge na een korte ziekte overleden.

Zij was bij haar pensionering in 2006 ruim 15 jaar werkzaam geweest als architectuur- en bouwhistorica bij de afdeling monumentenzorg en archeologie van de gemeente Alkmaar.

Carla was befaamd vanwege haar uitgebreide architectuurhistorische kennis, waarvan ze niet alleen op schrift maar ook in druk bezochte lezingen en rondleidingen blijk gaf. Wij hebben haar ervaren als een zeer bevlogen collega en onderzoekster met oog voor de details. Ze ontdekte dan ook talrijke nieuwe data over de Alkmaarse geschiedenis en monumenten. Haar enthousiasme voor het vak leidde ook na haar dienstverband nog tot publicaties: in 2008 en 2009 over de Doopsgezinde kerk en de Remonstrantse kerk in Alkmaar en vorig jaar september nog over het grafmonument van Reinout van Brederode in Veenhuizen.

Carla heeft veel te kort van haar pensioen mogen genieten. We wensen Okko en hun kinderen sterkte met dit zware verlies.

Vakgroepen monumentenzorg en archeologie

BROKSTUKKEN UIT KANAAL BLIJKEN VAN OUDE SCHERMERPOORT

Berging en uitzoeken van de puinbergen, maart 2009

In maart 2009 werd druk gebaggerd langs de oever van de Bierkade. De kademuuren waren aan herstel toe, maar op de kanaalbodembodem vlak voor de kade lag een massa puin die het inbrengen van de benodigde damwanden hinderde. Het grootste deel van het puin dat boven kwam, was materiaal uit de twintigste eeuw. Maar ter hoogte van Bierkade 17 werden – geheel onverwacht – ook fragmenten gevonden van oude ornamenten en beeldhouwwerk. De medewerkers van monumentenzorg werden ingeschakeld en zij stelden direct een paar bijzondere stukken veilig. Hieronder bevond zich onder meer een leeuwenkop van een beeld en een deel van het stadswapen van Alkmaar. Op verzoek stortte de uitvoerder, Ballast Nedam, de puinmassa tijdelijk op een aparte plek, zodat de hele berg kon worden doorzocht. Hier werden vele tientallen natuurstenen bouwfragmenten uitgehaald. Deze hele partij, dat wil zeggen tonnen aan stenen, is vervolgens verhuisd naar een tijdelijke opslag in de Vegro-hallen in Overstad. Afgelopen najaar, in 2011, konden de archeologen aan de slag om alles te sorteren en te beschrijven. Een selectie, gemaakt van de beeldhouwde brokstukken, is inmiddels ondergebracht in het Archeologisch Centrum.

■ POORTDOORGANG

De hamvraag, waar de gevonden fragmenten vandaan kwamen, en hoe ze in het kanaal konden zijn beland, kon pas na uitgebreid onderzoek beantwoord worden. Al snel bleek dat de fragmenten afkomstig waren van verschillende gebouwen. Zo zijn er brokken herkenbaar van de natuurstenen bekleding van twee achttiende-eeuwse gevels en een paar stukken van een zandstenen stoepbankje.

Toch bleek het merendeel van de brokken bij elkaar te horen! Bij de vondsten zaten namelijk zeven enorme lichtgele zandsteenblokken. Onmiskenbaar de onderdelen van een poortdoorgang. Enkele stukken beeldhouwwerk zijn duidelijk herkenbaar als fragmenten van een stadswapen zoals vaak boven een poortdoorgang werd geplaatst: De Alkmaarse toren, geflankeerd door twee klimmende leeuwen. Het gevonden materiaal is gemaakt van kalkzandsteen en afgewerkt met een dunne stuclaag. De vet-tige donkergrijze buitenkant is mogelijk aanslag van de kanaalbodembodem.

Tekening van de Schermerpoort door Cornelis Pronk, 1727 (Regionaal Archief Alkmaar)

Kennelijk heeft men het puin van een afgebroken stadspoort gestort op deze merkwaardige plek. Wat was daarvan de reden? Deze vraag leidde tot een zoektocht in de beeldbank van het Regionaal Archief langs oude afbeeldingen van onze verdwenen poorten. We weten dat de Alkmaarse poortgebouwen in de negentiende eeuw allemaal zijn afgebroken. Of omdat ze de toegang naar de binnenstad hinderden, of omdat ze

in de weg stonden bij de aanleg van het Noord-Hollands kanaal.

■ JAARTALSTENEN

Uit de beeldbank van het Archief blijkt dat er twee poorten waren die boven de doorgang een beeldengroep hadden die overeenkomt met de gevonden brokstukken. Dat gaat om de Boompoort uit 1581, die vernieuwd is in 1816 en afgebroken in 1866, en de Schermerpoort uit 1661, die is afgebroken in 1854. Bij de gevonden bouwfragmenten bevinden zich ook delen van jaartalstenen, voorzien van een fraai gesneden omlijsting, ook wel cartouche genoemd. Op de oude prenten zijn deze cartouches overigens nergens te zien, misschien omdat ze aan de stadszijde van de poort zaten.

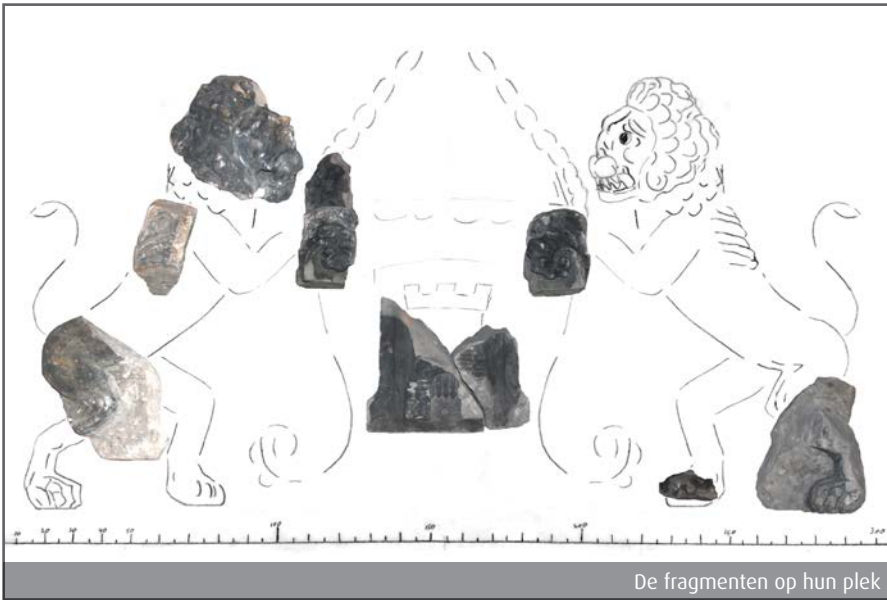
Maar juist die cartouches leiden ons naar de oplossing. Zo zijn er twee stukken van een cartouche met rolornamenten in de hoeken en de bovenpunten van de letters AN en O (van anno). Er is een stuk van een cartouche met de bovenkant van het getal 61, en er is een onderhelft van een jaartalsteen met het jaartal 1661. Het puin is dus ongetwijfeld van de Schermerpoort.

■ INCOMPLEET

Het in 2009 geborgen stadswapen is overigens zeer incompleet: van de beide leeuwen zijn slechts één achterlijf, één achterpoot,

één achterklauw, twee voorklauen, een vermoedelijk stuk manen en één prachtige kop over. De onderhelft van de stadstoren, mooi gedetailleerd uitgevoerd, was het middelpunt.

Bijzonder is nog een stuk van een zware drempel van blauwe hardsteen met ingesleten sporen van de middensluiting van een dubbel hekwerk. Het Schermerhek?

■ SLOOPBESTEK

Maar hoe kwamen de resten van de Schermerpoort terecht in het Noord-Hollands kanaal?

Archivaris Harry de Raad ging op zoek in het Stadsarchief 1816-1919 en vond stukken over de afbraak van de Schermerpoort in 1854. In het sloopbestek staat precies beschreven wat er met het afbraakmateriaal moest gebeuren. Dit moest goed worden schoongemaakt en zou deels gebruikt worden in de nieuwbouw van het nieuwe wachthuis voor de accijnzen. Dit pand staat er overigens nog steeds en is pas gerestaureerd. Van de rest van het materiaal moest een deel naar de stadstimmerwerf worden gebracht. Het ging om de beide houten poortdeuren, de stenen wapens boven de poorten en de ijzeren leuningen. Het materiaal dat daarna nog overbleef, was voor de aannemer. Dus blijkbaar zijn de resten van de Schermerpoort lange tijd bewaard gebleven op

de Stadstimmerwerf, met de bedoeling ze ooit nog eens een nieuwe bestemming te geven.

In 1924 werd de Bierkade omgebouwd tot een doorgaande weg. De straat werd enkele meters verbreed en van nieuwe kaden voorzien. Bruggen werden verplaatst, net als de Accijnstoren. En kennelijk vond men dat het beeldhouwwerk toen wel lang genoeg op de Stadstimmerwerf had gelegen, want de oude resten van de Schermerpoort zijn zeer waarschijnlijk gestort als versteviging van

de oever. Inmiddels voeren er namelijk schepen met schroefaandrijving en krachtige dieselmotoren in het kanaal en de versteviging was nodig om onderspoeling van de nieuwe kade te voorkomen.

Uiteindelijk kreeg het beeldhouwwerk na driekwart eeuw opslag dus een verrassende nieuwe bestemming, waarvoor het eerst in hanteerbare stukken moest worden geslagen.

En wie weet wat er nog meer op de bodem van het kanaal ligt, verscholen tussen massa's ander puin...

Peter Bitter

Literatuur

Berge, M. ten, P. Bitter, H. Komen, A. Pauptit en H. de Raad, 2004: *Alkmaar in de verdediging*, Alkmaar.

Doelenstraat uit de doeken

Sinds de laatste steigerdoeken uit de Doelenstraat zijn verdwenen, heeft de gevelwand zijn vriendelijke historische aanzicht weer terug. De gevels van het Doelengebouw en de panden ernaast, staan er weer netjes bij. Ook de achtergevel aan het Doelenveld is opgeknapt. Het Doelenveld wordt opnieuw ingericht als een gebruiksvriendelijke verblijfsruimte, met een prominente plek voor het Doelengebouw.

Bijzondere bodemvondsten

Wie schrijft, die blijft

Aan het Hofplein, waar nu een hedendaags appartementencomplex is gevestigd, vonden onze archeologen tijdens een opgraving in 2001 een klein steengoed kruikje. Was het speelgoed? Was het een parfumflesje? Nader onderzoek bracht het verrassende antwoord. Het is namelijk hoogstwaarschijnlijk een kruikje voor inkt.

Het kruikje werd gevonden in een zestiende-eeuwse sloot en is slechts 6,8 cm hoog. Het heeft een nauwe hals en twee kleine oortjes, een bruine engobe (een meegebakken vloeibare kleilaag) en een dikke laag zoutglazuur. Dergelijke kruikjes worden wel vaker gevonden, ook in Alkmaar. Ze zijn van een keramieksoort die werd gemaakt in een pottenbakkerij in of rondom Aken.

■ HEILIGE FAMILIE

Over het gebruik van het gevonden kruikje bestaan verschillende ideeën. Het kan speel-

De Heilige Familie aan tafel, door Jan Mostaert (ca.1474-1556)

goed geweest zijn, een vetpotje bij het spinnen van wol of een parfumflesje. Maar Sebastiaan Ostkamp heeft vermoedelijk het antwoord op deze vraag gevonden aan de hand van een schilderij uit het begin van de zestiende eeuw. Hierop zien we de Heilige Familie aan tafel. En op datzelfde schilderij, dat vermoedelijk van Jan Mostaert is, hangt aan de muur onder een plank zo'n zelfde kruikje.

Op de plank zelf zie je een (schrijf)kistje en een boek. Het is daarom niet ondenkbaar dat het om een inktpotje gaat. Het potje heeft twee oortjes om een koord(je) doorheen te halen. Zo werd het een draagbare inkhouder voor op reis. Waarschijnlijk hoorde er nog een stopje bij om het potje af te sluiten.

Maar wat voor inkt zou er in het potje gezeten hebben? Inkt werd in die tijd wel gemaakt van galnoten, die te vinden zijn aan takjes van een inlandse eikenboom. Een uitgekookt aftreksel van deze galnoten werd dan gemengd met ijzersulfaat.

Ons inktpotje is gevonden op het achtererf van een voormalig kloosterterrein, het Witte Hof. Het klooster is waarschijnlijk in 1482 gesticht en bij de Reformatie in 1572 verlaten. De sloot waarin het potje gevonden is, zal kort hierna zijn gedempt.

Aangezien in de Middeleeuwen het schrijven vooral beoefend werd door monniken en nonnen, is het draagbare inktpotje op deze plek geen onlogische vondst.

Met een ganzenveer in de hand zien we menig witte non denken: 'wie schrijft, die blijft!'

Karin Beemster

Het kleine kruikje

Literatuur:

Bitter, P., 2004: Achter het Hof van Sonoy: opgravingen aan het Hofplein in 2001 en 2003, Nieuwsbrief Monumentenzorg en Archeologie gemeente Alkmaar nr.12, 4-5.

Bitter, P., S. Ostkamp en R. Roedema, 2002: De beerput als bron. Archeologische vondsten van het dagelijkse leven in het oude Alkmaar, Alkmaar, 25-26.

Colofon

Deze nieuwsbrief is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroepen Monumenten & Archeologie.

Afbeeldingen: uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar. Vorm en Opmaak: Team DTP gemeente Alkmaar.

Druk: Dékavé, Alkmaar. Eindredactie en interviews: Judith Flapper

Gratis abonnement: monumenten@alkmaar.nl

Informatie Archeologie: Archeologisch Centrum, in Centrum voor Kunst en Erfgoed, Bergerweg 1, 1815 AC Alkmaar.

archeologischcentrum@alkmaar.nl; 072 - 8508440.

Informatie monumentenzorg: Gemeente Alkmaar; Postbus 53, 1800 BC Alkmaar; post@alkmaar.nl.

Restauratie-adviseurs: dhr. A.W. Berkenpas 072-5488812, dhr. H. Krabbendam 072-5488814.

Monumentenloods: 06 - 113 26 174. Bouwhistorie: Mw. C. Roozendaal 072 - 5488816. www.alkmaar.nl.